

พระมหาธีรจุมภฏปฏิมากร : พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่รอการค้นพบ

พิชญา สุ่มจินดา*

ความนำ

ก่อนชนชั้นนำสยามในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะต้อนรับอิทธิพลจากชาติตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่อง “ความจริง” และ “ความสมจริง” เซึ่งประจักษ์จากโลกตะวันตก แต่ไหนแต่ไรมาการสร้าง “รูปเหมือน”^๑ ของบุคคลเป็นสิ่งที่ชาวสยาม

◀ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องต้น และพระแสงขรรค์ชัยศรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อทรงสักการบูชาในพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ประดิษฐานพร้อมกับพระป้าจารึกพระปรมาภิไธย สมเด็จพระบรมชนกนาถที่ทรงเชิญจากพระที่นั่งมหาราชูปถัมภ์ในพระบรมมหาราชวัง (ภาพจากจิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก เล่ม ๑)

แทบไม่เคยรู้จักมักคุ้นและไม่กล้าเปิดใจยอมรับ ด้วยรูปบุคคลที่ชาวสยามคุ้นเคยล้วนเป็น “รูปสมมติ” หรือ “รูปแทนตัว” ซึ่งก็นิยมสร้างกันก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นหาชีวิตไม่แล้ว ไม่นิยมสร้างกันขณะยังมีชีวิตอยู่ อาจจะด้วยความเชื่อเรื่องการทำคุณไสยกฤตยาควมาคนเราอาจทำร้ายกันได้โดยผ่านรูปปั้นของบุคคลที่ถูก “ปั้นรูป”^๒ นั้นเอง ในทางตรงข้ามชาวตะวันตกผู้นิยมแนวคิดเรื่องความจริงและความสมจริงเชิงประจักษ์ล้วนนิยมสร้างรูปบุคคลที่เป็นรูปเหมือนอย่างเปิดเผยเป็นเรื่องปกติมานานนับพันปี ปรากฏในรูปแบบของงานทัศนศิลป์ต่างๆ ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ หรือแม้กระทั่งภาพถ่าย

* สาขาวิชาศิลปะไทย ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ธงทอง จันทรางศุ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ที่กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระนามของพระเจดีย์ทรงเครื่องในวัดราชสิทธิาราม “ครอบครวั สิ้นธวรายัน” คุณสุชาติ คุณปิยะ และคุณอรุณพล สิ้นธวรายัน ร่วมกันกับผู้เขียนตามหาพระพุทธรูปทรงเครื่องตามพระอารามต่างๆ ทั่วประเทศ คุณวรชาติ ศิริสายัณห์ ขณะยังเป็นนิสิตปริญญาตรี สาขาวิทยาศาสตร์ทางภาพถ่ายและเทคโนโลยีทางการพิมพ์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับความช่วยเหลือในการจัดหาเอกสารประกอบการค้นคว้า ส่วนความรับผิดชอบในบทความนี้เป็นของผู้เขียนเท่านั้น

ผู้เขียนยังมีความหวังว่า
พระมหาศิวจุมภฏปฏิมากรยังไม่ได้สูญหายไป
แต่คงประดิษฐาน ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง
ในพระบรมมหาราชวังซ่อนเร้นจากสายตา
ของบุคคลทั่วไปรอการค้นพบในอนาคต
ทั้งนี้ จากหลักฐานเราสามารถสรุป
พุทธลักษณะและรายละเอียดต่างๆ
ที่เป็นเครื่องระบุว่าพระพุทธรูปองค์ใด
จะเป็นพระมหาศิวจุมภฏปฏิมากร
พระพุทธรูปปฏิมากรแห่งพระจอมเกล้าไต้ดังนี้
เป็นพระพุทธรูปยืน
มีความสูงราว ๑๖๗ เซนติเมตร
เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร
เป็นพระพุทธรูปทรงครองจีวรห่มเฉียง
มีสังฆาฏิพาดพระอังสะ
เป็นพระพุทธรูปหุ้มทองคำ
ทรงเครื่องต้นทองคำลงยาฝังอัญมณี
เป็นพระพุทธรูปที่มีพระอัมรังค์มรกต
และพระอัมรังค์โอปอลขนาดใหญ่
สวมที่นิ้วพระหัตถ์
เป็นพระพุทธรูปที่มีฉัตรทองคำ
๗ ชั้นกางกั้นถวาย
เป็นพระพุทธรูปที่ประดิษฐานบนฐานหุ้มทองคำ
เป็นพระพุทธรูปที่มีจารึก
ประวัติการสร้างที่ฐานพระพุทธรูป
เป็นพระพุทธรูปซึ่งมีพระนามจารึก
ที่ฐานว่า “พระมหาศิวจุมภฏปฏิมากร”

อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากชาติตะวันตกที่เข้ามาแรง
ในสยามยามเปลี่ยนผ่านขณะนั้นส่งผลให้เกิดการผลิตรูป
เหมือนกันอย่างแพร่หลายในหมู่ชนชั้นนำของสยามและ
เปลี่ยนแปลงค่านิยมในการสร้างรูปสมมติของบุคคลมาสู่
การสร้างรูปเหมือนในที่สุด จนกลายเป็นว่าคนไทยใน
ปัจจุบันแทบไม่รู้จักรูปสมมติหรือรูปแทนตัวกันแล้วเพราะ
คุ้นเคยกับรูปเหมือนของบุคคลตามแบบตะวันตกมากกว่า
เช่น ผู้เขียนเองก็ประสบปัญหาบ้างเมื่อต้องอธิบายเรื่องรูป
สมมติหรือรูปแทนตัวให้นักศึกษาเข้าใจในขณะที่รูปเหมือน
เป็นสิ่งที่เข้าใจได้โดยไม่ต้องอธิบาย ดังนั้น เพื่อความเข้าใจ
เกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้เขียนขอจำแนกรูปบุคคลหรือรูป “โมโน
เมนต์” (monument) ตามพระมติของสมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ ๓ ประเภทด้วย
กัน คือ

๑. **รูปสมมติ** หมายถึง รูปที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศเฉพาะ
ต่อบุคคล มักสร้างเป็นเทวรูปหรือพระพุทธรูปตามลัทธิ
ศาสนาของผู้นั้น ในสมัยโบราณนิยมสร้างรูปประเภทนี้
เป็นหลัก การสร้างพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์กัมพูชา
หรือสยามยุคโบราณก็มักทำเป็นเทวรูปฉลองพระองค์ เช่น
เทวรูปฉลองพระองค์ของ “พระนางราเชนทรเทวี” พระ
อัยกีของพระเจ้ายโศธรรมันท์ ๑ (ครองราชย์พุทธศักราช
๑๕๓๒-๕๓) ในรูปแบบพระนางปราวตี (พระอูมา) ที่พบใน
ปราสาทโลเลย จังหวัดเสียมราฐ ประเทศกัมพูชา” ซึ่งพระ
เจ้ายโศธรรมันท์ ๑ ทรงสร้างเพื่อประดิษฐานเทวรูปฉลอง
พระองค์ของพระชนก พระชนนี พระอัยกา และพระอัยกี
ของพระองค์ในรูปแบบพระคิเวและพระนางปราวตี “เพื่อ
ประโยชน์สุขแห่งดวงพระวิญญาณในสัมปรายภพ”^๔ ปัจจุบัน
จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ประเทศ
กัมพูชา หรือกรณีที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ คือ พระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกย์และพระพุทธเลิศหล้าสุราลัย (ต่อมา
รัชกาลที่ ๔ ทรงเปลี่ยนเป็นนภลัย) เพื่อทรงพระราชอุทิศ
ให้เป็นรูปสมมติของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ตาม
ลำดับ ประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

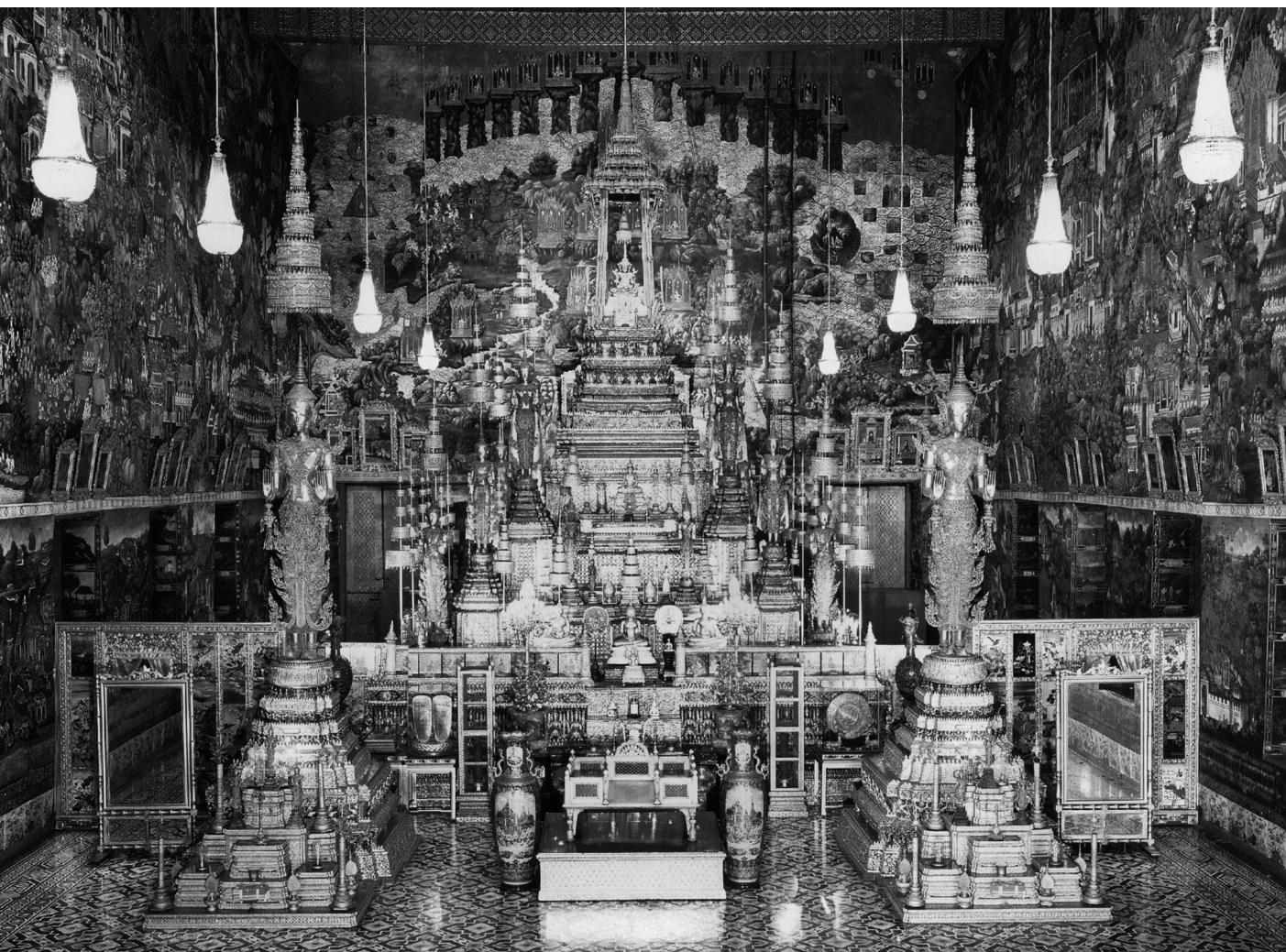
(วัดพระแก้ว) การสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปสมมติแบบนี้ สำหรับพุทธศาสนิกชนชาวสยามในอดีตนิยมเรียกว่า “พระแทนตัว” ถ้าสูงเท่าผู้นั้นก็เรียกว่า “พระเท่าตัว” แต่ถ้าเป็นพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายมักเรียกกันว่า “พระพุทธรูปฉลองพระองค์” หรือโบราณเรียกว่า “พระพุทธรูปสนองพระองค์” ก็มี

๒. รูปต่างตัวหรือรูปแทนตัว คือ รูปที่สร้างขึ้นโดยมีลักษณะอย่างมนุษย์ธรรมดาไม่ได้ตั้งใจทำให้เหมือนบุคคลนั้นและไม่ถึงขั้นลอกเลียนแบบจากธรรมชาติทั้งหมด^๕ ผู้พบเห็นสามารถรับรู้ได้ด้วยเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์อันเป็นอัตลักษณ์ของบุคคลดังกล่าวเป็นสำคัญ ที่รู้จักกันดีก็เช่น พระรูปของสมเด็จพระสังฆราช (ทอง) หรือที่รู้จักกันในพระนามสมเด็จพระสังฆราชแดงโมในอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณรามา

ราม จังหวัดเพชรบุรี หรือรูปนายคน นายเรือ ผู้เผาตัวเอง ถวายเป็นพุทธรูปชา ปัจจุบันอยู่ในศาลาข้างซุ้มประตูยอด มงกุฎหน้าพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม เป็นต้น

๓. รูปเหมือนตัวหรือรูปเหมือน คือ รูปที่ตั้งใจ ทำให้เหมือนตัวบุคคลทั้งหน้าตา การแต่งกาย หรือบุคลิก

▼ ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) บนฐานชุกชีเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระบรมราชวงศ์ที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ ทั้งหมด ๑๐ องค์ ส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ขนาดใหญ่ทางด้านหน้า องค์ขวาของภาพมีพระนามว่าพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลกย์ องค์ซ้ายของภาพมีพระนามว่าพระพุทธรูปเลิศล้ำเกล้ารัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อทรงพระราชอุทิศถวายเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ตามลำดับ (ภาพจากจิตรกรรมพระพุทธรูประวัติในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จัดพิมพ์โดยสำนักพระราชวัง พ.ศ. ๒๕๔๗)

ลักษณะ การสร้างรูปเหมือนตัวอาจกล่าวได้ว่าเป็นอิทธิพลจากวัฒนธรรมการสร้างรูปเหมือนของชาวตะวันตก^๕ เช่น พระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าในปราสาทพระเทพบิดร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องต้นซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อทรงสักการบูชาในพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิตเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๙ พร้อมกับพระปัยจารึกพระปรมาภิไธยสมเด็จพระบรมชนกนาถที่ทรงเชิญจากพระที่นั่งมหาราชปราสาทในพระบรมมหาราชวัง^๖ เป็นต้น มีเพียงกรณีเดียวเท่านั้นที่เป็นการสร้างรูปเหมือนโดยปลอดจากอิทธิพลตะวันตกอย่างแท้จริง คือ พระบรมรูปของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งกัมพูชา (ครองราชย์พุทธศักราช ๑๗๒๕/๒๖-ประมาณ ๑๗๖๑) จากปรางค์พรหมทัตของปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย จังหวัดนครราชสีมา

พระพุทธรูปฉลองพระองค์ และพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์

การสร้างพระพุทธรูปแทนตัวถือเป็น “รูปสมมติ” ตามอุดมคติแบบไทยประเพณี เพราะถึงอย่างไรพระพุทธรูปก็สร้างขึ้นด้วยแนวคิดเชิงอุดมคติย่อมไม่มีความละม้ายคล้ายคลึงกับผู้สร้างหรือผู้อุทิศให้ตามข้อเท็จจริงเชิงกายภาพอยู่แล้ว แต่กระนั้นก็ตาม การจะนับเป็นพระพุทธรูปแทนตัวหรือไม่นั้นผู้เขียนเห็นว่าคงต้องดูที่ “เจตนา” ของผู้สร้างเป็นหลัก เพราะไม่ว่าพระพุทธรูปองค์นั้นจะมีความสูงเท่าไร (ซึ่งก็ไม่จำเป็นต้องสูงเท่าบุคคลนั้นเสมอไป) เป็นพระพุทธรูปยืนหรือประทับเป็นปางใด ทรงเครื่องหรือไม่ สร้างโดยเจ้านาย ขุนนาง หรือไพร่ก็ดี หากเจตนาของผู้สร้างต้องการให้พระพุทธรูปองค์นั้นเป็นรูป “สมมติ” แทนตนเองหรือผู้ที่ตนอุทิศให้แล้วก็ย่อมเป็นพระพุทธรูปแทนตัวหรือพระพุทธรูปฉลองพระองค์ได้เหมือนกัน^๗ ตัวอย่างเก่าแก่ของการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ซึ่งเป็นพระพุทธรูป “เท่าตัว” หรือที่ล้านนาเรียกว่า “พระเจ้าคำคิง”

ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ เอกสารทางพุทธศาสนาสำคัญของล้านนา กล่าวถึง พญาแก้วหรือพระเมืองแก้ว (พุทธศักราช ๒๐๓๘-๖๘) กษัตริย์ล้านนาทรงสร้างพระพุทธรูปด้วยทองคำบริสุทธิ์น้ำหนักเท่ากับพระองค์เมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๕ “เป็นพระพุทธรูปนั่ง ส่วนสูงมีขนาดเท่ากับพระมหากษัตริย์ทรงยืน”^๙ หรือแม้แต่สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกที่ทรงเป็นเพียงสามัญชนในสมัยอยุธยา ก็ทรงสร้างพระพุทธรูปแทนตัวหล่อจากสัมฤทธิ์ประดิษฐานไว้ในวัดสุวรรณดารารามที่กรุงเก่า พระอารามประจำพระราชตระกูลของพระองค์^{๑๐} เป็นต้น

พระมหากษัตริย์หรือเจ้านายก็มีพระราชนิยมในการสร้างพระพุทธรูปแทนตัวหรือพระพุทธรูปเท่าตัวเช่นกัน หากเป็นพระพุทธรูปแทนตัวหรือเท่าตัวมักเรียกรวมกันว่า “พระพุทธรูปฉลองพระองค์” ถ้าพระพุทธรูปนั้นทรงเครื่องประดับด้วยก็เรียกกันว่า “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์”^{๑๑} การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในสมัยอยุธยาปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เช่น ในรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์พุทธศักราช ๒๑๔๘-๕๓) ทรงสร้าง “พระพุทธรูปสนองพระองค์” (พระพุทธรูปฉลองพระองค์) ไว้ถึง ๕ องค์

“องค์หนึ่งบุทองนพคุณ ทรงเครื่องมงกุฎกนกชลาพาหุรัดย้อมประดับเนาวรัตน์ และบัลลังก์นั้นบุทองจำหลักประดับเพชรรัตน์ องค์หนึ่งบุทองนพคุณ บัลลังก์นั้นบุทองจำหลัก องค์หนึ่งนั้นเป็นพระพุทธรูปภูมิกานาคาสนะ [พระพุทธรูปนาคปรก - ผู้เขียน] พระพุทธรูปองค์นั้นรจนาด้วยนากสวาสดี และเครื่องทรงนั้นทองจำหลักประดับเนาวรัตน์ และบัลลังก์นั้นรจนาด้วยนากสวาสดี พระพุทธรูปภูมิกานาคาสนะ และฐานเงินจำหลักสรรพางค์”^{๑๒}

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พุทธศักราช ๒๑๙๙-๒๒๓๑) ก็ทรงสร้าง “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทร สูง ๔ ศอก ๑ คืบ^{๑๓} (ประมาณ ๒ เมตรเศษ) อนุমানได้ว่าคงเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ หรือในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ก็กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าอู่ทองพร (ครองราชย์

พุทธศักราช ๒๓๐๑)

“มีพระโองการรับสั่งให้เอาพระโกศทองทั้งสองและเครื่องอุปโภคบริโภคเครื่องทองทั้งปวงและเครื่องประดับประดาทั้งปวงมา จึงเรียกบันดาช่างทั้งปวงเข้ามาแล้วจึงให้หล่อพระพุทธรูปทั้งสองพระองค์ประดับประดาทรงเครื่อง...แทนที่พระบิดาและพระชนนีไว้เป็นธิดี”^{๑๔}

◀ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในปราสาทพระเทพบิดร เป็น ๑ ใน ๔ ของพระบรมรูปสมเด็จพระบรมมหาราชกษัตริย์ราชเจ้า ๔ รัชกาลแรก ซึ่งรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ทำจากสัมฤทธิ์กะไหล่ทอง พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ทรงปั้นหล่อถวาย ทรงบรรจุพระบรมทนต์ (ฟัน) พระสุพรรณบัฏ และดวงพระบรมราชสมภพไว้ในพระเจ้า (ศีรษะ) ของพระบรมรูปด้วย พระบรมรูปในอดีตจะสวมฉลองพระองค์ครุยดังปรากฏในภาพนี้และสอดพระแสงดาบประจำรัชกาล คือ พระแสงดาบดาบค่าย ปัจจุบันยกเลิกการสวมฉลองพระองค์ครุยคงเหลือแต่การถวายพระแสงดาบเท่านั้น

▲ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปราสาทพระเทพบิดร ซึ่งรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ในการพระราชพิธีจะสอดพระแสงดาบหัตถ์ถันรายณ์ประจำรัชกาลถวาย (ภาพจากมูลนิธิพิริยะ ไกรฤกษ์)

แม้ว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เหล่านี้ได้
อันตรธานไปพร้อมกับการเสียดวงศรียุทธยาครั้งที่ ๒ เมื่อ
พุทธศักราช ๒๓๑๐ แต่ธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูป
ทรงเครื่องฉลองพระองค์ได้สืบทอดมายังสมัยรัตนโกสินทร์
เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรง
ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติ ทรงริ่ฟื้นธรรมเนียม
การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ขึ้นใหม่อันมี
ความหมายโดยนัยเพื่อแสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์
อย่างสมบูรณ์ตามโบราณราชประเพณีแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา
รวมถึงการจรโลงความศักดิ์สิทธิ์และความเป็น “เจ้า” ให้
กับพระองค์และพระประยูรญาติที่เคยเป็นสามัญชนมา
ก่อนด้วย พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เหล่านี้ล้วน
ประดับประดาด้วยเครื่องต้นเครื่องทรงอลังการเช่นเดียวกับ
ในสมัยอยุธยาจุดพระพุทธรูปเจ้าผู้ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันประดิษฐาน ณ ศูนย์กลางพระราช
อำนาจในพระบรมมหาราชวังที่พระบรมวงศานุวงศ์และ
ข้าราชการบริพารเคารพสักการะ^{๑๕}

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่เก่าที่สุดใน
สมัยรัตนโกสินทร์มีพระนามว่า “**พระพุทธรูปจักรพรรดิ**” พระ
บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ
ให้เชิญพระพุทธรูปฉลองพระองค์ อนุমানจากความสูงของ
พระพุทธรูปที่ใกล้เคียงกับมนุษย์ธรรมดาได้ว่าคงเป็น
“พระพุทธรูปเท้าวัว” ซึ่งสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
(ทองดี) ทรงสร้างไว้ที่วัดสุวรรณดาราราม กรุงเก่า เป็น
พระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร ทรงครองจีวรห่มคลุม ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ห่มทองคำและ
ทรงเครื่องประดับทองคำลงยาให้เป็นพระพุทธรูปทรง
เครื่องอย่างจักรพรรดิราชาธิราช ถวายพระนามว่า “**พระพุทธรูป
จักรพรรดิ**” ทรงพระราชอุทิศถวายเป็นพระพุทธรูปทรง
เครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
จากการวิเคราะห์ของผู้เขียนตรงกับพระพุทธรูปทรงเครื่อง

ฉลองพระองค์บนฐานชุกชีชั้นบนสุดทางด้านซ้ายของ
พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ในพระ
อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม^{๑๖}

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราชจึงทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์
ของพระองค์เองบ้าง และได้ทรงสร้างไว้ถึง ๒ องค์ด้วยกัน
เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร ถวายพระนามตามอัญมณี
ที่ประดับพระพุทธรูปว่า “**พระพุทธรูปเพชรรัตน**” และ “**พระ
พุทธรูปเนาวรัตน์**” พระพุทธรูปทรงเครื่องทั้ง ๒ องค์นี้ช่างได้
ออกแบบใหม่ให้ทรงครองจีวรห่มเฉียงแทนการทรงครอง
จีวรห่มคลุมเพื่อไม่ให้ปีกของจีวรห่มคลุมเป็นอุปสรรคต่อ
การทรงเครื่องของพระพุทธรูปตามพระราชประสงค์ จน
ถือเป็นแบบอย่างของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลอง
พระองค์ในราชสำนักสืบมา^{๑๗}

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อทรง
ครองราชสมบัติก็ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลอง
พระองค์เมื่อพุทธศักราช ๒๓๖๖ เป็นพระพุทธรูปยืนปาง
ห้ามสมุทร ทรงครองจีวรห่มเฉียงและทรงเครื่องต้นแบบ
จักรพรรดิราช ถวายพระนามว่า “**พระพุทธรูปนิมิต**” “*เพราะเหตุ
ที่ทรงพระราชดำริว่าพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงเครื่องประดับ
อย่างนี้ไม่มี เปนแต่เวลาที่พระองค์จะทรงทรมานผู้หนึ่ง
ผู้ใดแล้วจะทรงนฤมิตโดยพุทธรูปวิธีสืบให้เหนือดั่งนี้
เท่านั้น*”^{๑๘} ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถวายพระนามใหม่ว่า “**พระพุทธรูปนิมิต**” เช่นเดียวกับ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงครองสิริราช
สมบัติก็ทรงสร้าง “**พระพุทธรูปรังสรรค์**” เป็นพระพุทธรูป
ทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองเมื่อพุทธศักราช
๒๓๗๔ ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ถวายพระนามใหม่ว่า “**พระพุทธรูปรังสรรค์**”^{๑๙} ปัจจุบัน
พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์
๓ รัชกาลแรกทั้ง ๔ องค์ คือ พระพุทธรูปเพชรรัตน พระพุทธรูป
เนาวรัตน์ พระพุทธรูปนิมิต และพระพุทธรูปรังสรรค์ ประดิษ
ฐานในหอพระสุราลัยพิมาน หมู่พระมหามณเฑียร พระบรม
มหาราชวัง

นอกจากพระมหากษัตริย์แล้วยังปรากฏหลักฐานว่าบรรดาเจ้านายชั้นสูงก็ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ไว้เป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติเช่นกัน เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์ บวรสถานมงคล ๓ รัชกาลแรกก็ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ หรือไม่พระมหากษัตริย์ก็ทรงสร้างถวายหรือทรงพระราชอุทิศพระราชทาน เช่น ในกรณีของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง “พระพุทธรูปบรมบรรพต” ถวายสมเด็จพระศรีสุริเยศ พระราชชนนีของพระองค์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๕ พระพุทธรูปเหล่านี้ยังคงประดิษฐานบนฐานชุกชีของพระพุทธรูปมหาธรรมราชาธิบดีมหาราชูปถัมภ์ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานครมาเท่าทุกวันนี้^{๒๐}

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เหล่านี้ล้วนเป็น “พระพุทธรูปเท่าตัว” คือ เป็นพระพุทธรูปที่มีความสูงตั้งแต่พระบาทจนถึงยอดพระเศียรเท่ากับผู้สร้างหรือผู้ที่ได้รับการสมมติ อีกทั้งนิยมสร้างกันในขณะที่พระมหากษัตริย์หรือเจ้านายพระองค์นั้นๆ ยังมีพระชนมชีพอยู่เพราะถือเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศของผู้สร้าง ต่างจากเดิมที่เคยเชื่อกันว่า พระพุทธรูปเหล่านี้สร้างภายหลังจากที่เจ้านายเหล่านี้สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ไปแล้วซึ่งอันที่จริงก็มีเพียงไม่กี่องค์เท่านั้น^{๒๑} อาทิ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระราชทานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๑ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชหลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว ๒๐ ปี ตรงกับพุทธศักราช ๒๓๕๑

► “พระพุทธรูปจักรพรรดิ” ประดิษฐานบนฐานชุกชีภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระพุทธรูปเท่าพระองค์ซึ่งสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกทรงหล่อไว้ในสมัยอยุธยาที่วัดสุวรรณดารารามมาปฏิสังขรณ์หุ้มทองคำทรงเครื่องต้นให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์คงถูกท้าทายด้วยพระราชนิยมอย่างใหม่ในการสร้างพระบรมรูปเหมือนแบบตะวันตกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์สยามพระองค์แรกที่ทรงปรากฏพระองค์แก่สาธารณชนทั่วไปอย่างเปิดเผยถึงขนาดมีพระบรมราชานุญาตให้ราษฎรเฝ้าชมกระบวนเสด็จพระราชดำเนินได้ไม่ถูกกลงโทษซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน รวมไปถึงอาจทรงเป็นชาวสยามคนแรกที่ทรงสร้างและเผยแพร่ “รูปเหมือน” ของพระองค์ผ่านงานทัศนศิลป์และสื่อสิ่งพิมพ์รูปแบบต่างๆ คงเพื่อประชาสัมพันธ์พระองค์ให้เป็นที่รู้จักโดยเฉพาะกับชาวต่างประเทศ เช่น พระบรมฉายาลักษณ์ (ภาพถ่าย) พระบรมสาทิสลักษณ์ทั้งที่เป็นภาพวาดหรือภาพพิมพ์ หรือการสร้างพระบรมรูปในขณะที่ยังมีพระชนมชีพอยู่ เป็นต้น เฉพาะมูลเหตุของการสร้างพระบรมรูปนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระอธิบายว่า

“พระเจ้าเนโปเลียนที่ ๓ กับเอมเปรสส์ [จักรพรรดินีอูจีนี เดอ มอนติจู - ผู้เขียน] ส่งรูปหล่อครึ่งตัวเป็นบัสทองแดงมาถวาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดมากและจะต้องให้ของตอบแทน เมื่อทูตฝรั่งเศสกลับไปให้ช่างปั้นพระบรมรูปมาถวายเป็นรูปเต็มพระองค์ก็ไม่ตกลงกัน...ต่อมาทำให้พระยาจินดารังสรรค์ปั้นใหม่ด้วยปูนปลาสเตอร์ปั้นเท่าพระองค์ทรงพระมาลาสก๊อท ทรงผ้าเยียรบับ”^{๒๒}

► ภายในหอพระสุราลัยพิมาน ในหมู่พระมหามณเฑียร พระบรมมหาราชวัง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ๓ รัชกาลแรก ทั้งหมด ๔ องค์ องค์ชายและชาวต่างชาติ ๑ ทรงสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เอง ส่วนองค์ชาวทางด้านหน้าของภาพ คือ “พระพุทธรูปนฤมิตร” รัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๖ และองค์ชายทางด้านหน้าของภาพ คือ “พระพุทธรูปรังสฤษฎ์” รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ที่มา : ประชุมสมุดภาพสำคัญในประวัติศาสตร์)

ต่อมาทางรัฐบาลฝรั่งเศสจะได้ส่งพระบรมรูปสัมฤทธิ์กะไหล่ทองที่รู้จักกันในนามว่า “พระบรมรูป ๖๓” เพราะส่งมาถวายเมื่อคริสต์ศักราช ๑๘๖๓ หรือตรงกับพุทธศักราช ๒๔๐๖ แม้ว่าจะไม่พอพระราชหฤทัยเพราะห่างไกลจากพระรูปโฉมที่คุ้นเคยกับพระองค์ แต่พระบรมรูปดังกล่าวก็อาจมีส่วนโน้มน้าวให้ทรงสร้างพระบรมรูปของพระองค์ขึ้นในขณะมีพระชนมชีพเหมือนกับพระมหากษัตริย์ต่างประเทศบ้าง^{๒๓} อย่างไรก็ดี แม้จะโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหลวงสร้างพระบรมรูปถวายแต่ก็คงทำได้เพียงพระบรมรูปปั้นจากปูนปลาสเตอร์เท่านั้น เพราะช่างเองก็คงยังไม่สบายใจ

ที่จะต้องหล่อพระบรมรูปด้วยสัมฤทธิ์ ด้วยต้องนำพระบรมรูปหุ่นขี้ผึ้งเข้าสู่มโฬนหลอมละลายดูราวกับการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินล่วงหน้าเป็นอัมภมค^{๒๔} ถึงกระนั้นก็ตามการสร้างพระบรมรูปของพระองค์ก็กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างรูปเหมือนบุคคลอย่างมากมายในกาลต่อมา

พระราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์หุ้มทองคำประดับประดาไปด้วยเครื่องต้นทองคำลงยาอย่างวิจิตรเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศเฉกเช่นที่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ๓ รัชกาลแรกทรงสร้างและประดิษฐานในพระบรมมหาราชวังดูราวกับจะยุติลงในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่าที่ผู้เขียนทราบก็เป็นพระพุทธรูปหล่อจากโลหะลงรักปิดทองประดับกระจกเท่านั้น อันได้แก่พระพุทธรูปชิวรญาณในพระวิหารแก่งวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร และพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ท้ายจรณะนำพระวิหารหลวงวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร มิได้หุ้มทองและทรงเครื่องทองคำลงยาประดับอัญมณีเหมือนพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวังแต่อย่างใด

พระพุทธรูปชิวรญาณ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามที่เคยรับสั่งว่าควรมีการสร้างพระพุทธรูปของผู้เป็น “ประธานาธิบดี” หรือเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหารไว้ในพระวิหารแก่งใกล้กับพระวิหารพระศาสดา แต่โครงการพระราชดำรินี้ยังไม่ทันได้เริ่มดำเนินการก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉลองสิริราชสมบัติเสมอด้วยสมเด็จพระบรมชนกนาถในพุทธศักราช ๒๔๒๘ จึงทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์อย่างจักรพรรดิราชาธิราชเป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทรถวายพระนามว่า “พระพุทธรูปชิวรญาณ”

ตามพระราชฉายาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขณะทรงพระผนวชว่า “วชิรญาณโณ” และทรงสร้าง “พระพุทธรูปัญญาอัคคะ” พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรไม่ทรงเครื่องทรงครองจีวร “ห่มแหวก” แบบธรรมยุต เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ในคราวเดียวกัน^{๒๕}

พระพุทธรูปประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่วัดโสมนัสวิหาร ประดิษฐานภายในซุ้มตรงท้ายจรณะนำของพระวิหารหลวงวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร ทรงจีวรห่มคลุมและเครื่องต้นแบบจักรพรรดิราชาธิราชคู่กับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๔ มีป้ายทองเหลืองของใหม่ติดไว้ที่ฐานพระพุทธรูปว่า “พระพุทธรูปประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” อย่างไรก็ดี พระพุทธรูปองค์นี้ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าใครเป็นผู้สร้างและสร้างขึ้นเมื่อใด^{๒๖}

ผู้เขียนเองก็เคยเข้าใจว่าการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์คงยุติแล้วเป็นแน่แท้ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเข้าใจเช่นนั้นมาโดยตลอด ด้วยอิทธิพลที่มาจากกระแสนิยมพระบรมรูปเหมือนจริงแบบตะวันตกดังที่ริเริ่มในรัชกาลก่อนทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระบรมรูปเหมือนจริงของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ ๔ รัชกาลแรกแห่งราชวงศ์จักรีซึ่งปัจจุบันประดิษฐานในปราสาทพระเทพบิดรแทนการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ จนกระทั่งได้พบเอกสารจำนวนหนึ่งซึ่งให้ข้อมูลที่น่าสนใจและทำให้ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีโครงการในพระราชดำริจัดสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองไว้เช่นกัน แต่โครงการดังกล่าวต้องยุติลงกลางคันเพราะด่วนเสด็จสวรรคตเสียก่อนจนมาสานต่อสำเร็จลงโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระมหาศิริจุมภฏปฏิมากร : พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดูเหมือนว่าในรัชกาลของพระองค์การสร้างพระบรมรูปเริ่มค่อยๆ เข้ามามีบทบาทแทนที่การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ซึ่งเป็นรูปสมมติในที่สุด แต่ด้วยความที่ทรงเป็นนักอนุรักษ์จึงไม่ทรงละทิ้งพระราชประเพณีเดิมที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลอง

พระองค์ไว้เฉลิมพระบารมี ดังปรากฏหลักฐานว่าทรงพระราชดำริสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ไว้หลายองค์ด้วยกัน ดังเช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “พระพุทธรณภูมิตร (จำลอง)” จำลองจากพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในพระบรมมหาราชวังมาประดิษฐานในบุษบกยอดปราสาทบนผนังด้านหน้าพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม^{๒๗} และยังมีพระราชดำริจะทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและของพระองค์เองประดิษฐานในบุษบกยอดปราสาทด้านหลังด้วย แต่ก็ไม่แล้วเสร็จเพราะเสด็จสวรรคตเสียก่อน^{๒๘} อันเป็นข้อมูลที่น่าสนใจใฝ่รู้ด้านประวัติศาสตร์และศิลปกรรมในราชสำนักย่อมทราบกันเป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนพบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีโครงการในพระราชดำริจะทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงเครื่องต้นอย่างจักรพรรดิราชาธิราชไว้ด้วยแต่ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อนเช่นกัน และมาสำเร็จลงในรัชกาลต่อมา โดยมีเอกสารเท่าที่พบในขณะนี้ ๓ ฉบับด้วยกันเป็นข้อยืนยัน ได้แก่ *ประกาศสมภาคากิเชกในรัชกาลที่ ๔* หนังสือราชกิจจานุเบกษา และจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๒๐

๑. *ประกาศสมภาคากิเชกในรัชกาลที่ ๔* พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เรียบเรียงขึ้นเพื่อใช้เป็นประกาศในการพระราชพิธีสมภาคากิเชกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติเสมอด้วยสมเด็จพระบรมชนกนาถ หมายความว่าต้องเขียนขึ้นก่อนพระราชพิธีจะเริ่มขึ้น จึงเป็นเอกสารที่เก่าที่สุดในบรรดาเอกสารทั้ง ๓ ฉบับ ในประกาศกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระบรมรูปหล่อ

◀ “พระพุทธรูปบรรพตพรพชญ” เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มีจารึกเพียงองค์เดียวจากทั้งหมด ๑๐ องค์ ที่ประดิษฐานบนฐานชุกชีในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ซึ่งรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างถวายสมเด็จพระราชชนนี คือ สมเด็จพระกรมพระศรีสุรางค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔

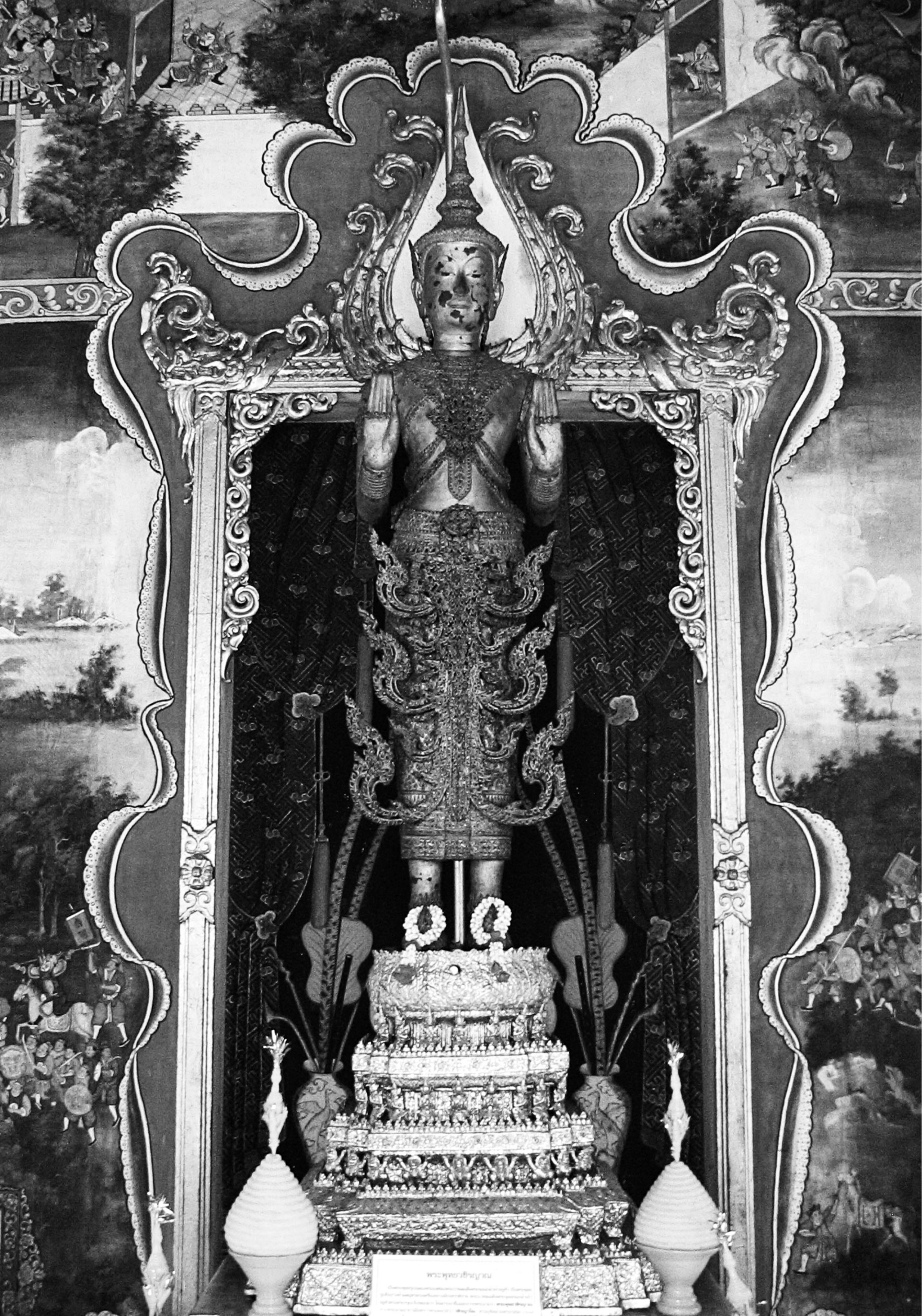
สัมฤทธิ์เปิดทองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระไตรปิฎกเพื่อเชิญไปประดิษฐานยังวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ทรงสร้างพระพุทธรูปพระปฐมบรมธาตุประดิษฐานในพระวิหารแก่งวัดบวรนิเวศวิหาร และทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นอีกองค์ด้วย

ประกาศดังกล่าวยังให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อยังมีพระชนม์อยู่ทรงมีโครงการในพระราชดำริให้จัดสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิราชาธิราชปางห้ามสมุทรขึ้น แต่โครงการดังกล่าวก็สำเร็จเพียงแค่หล่อเป็นองค์พระพุทธรูปไว้สูง ๓ ศอก ๘ นิ้ว (ประมาณ ๑๖๗ เซนติเมตร) เท่านั้น ซึ่งน่าจะเป็นความสูงของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เทียบความสูงของพระบรมรูปที่ประดิษฐานในปราสาทพระเทพบิดร คือ ๑๖๐ เซนติเมตร) แต่ไม่ทันได้ทรงเครื่องต้นก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน โครงการในพระราชดำรินี้จึงตกมาเป็นพระราชภาระของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงดำเนินการสานต่อให้สำเร็จตามพระราชประสงค์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ (พระยศในขณะนั้น ต่อมาเป็นสมเด็จพระกรมพระยา) ทรงกำกับดูแลช่างทองที่ทำเครื่องต้นเป็นพิเศษ ในประกาศได้กล่าวถึงน้ำหนักและรายละเอียดของทองคำที่ใช้สร้างไว้ด้วย คือ องค์พระพุทธรูปใช้ทองคำเนื้อแปดหุ้มทั่วทั้งองค์ เครื่องต้นทำจากทองคำลงยา องค์พระพุทธรูปประดิษฐานบนฐานหุ้มทองคำก้านด้วยฉัตรทองคำ ๗ ชั้น น้ำหนักทองรวมทั้งหมด ๒๖ ชั่ง ๘ ตำลึง ๑ เฟื้อง ๑ สลึง^{๒๙}

ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ถวายพระธำมรงค์มรกตขนาดใหญ่ล้อมอัญมณีและโอปอลขนาดใหญ่ล้อมอัญมณีอย่างละองค์แด่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถด้วย ในประกาศกล่าวถึงการถวายพระนามพระพุทธรูปและตั้งพระสุพรรณบัฏจารึกพระนามไว้ที่ด้านหน้าของฐานพระพุทธรูปด้วย แต่ก็ไม่ได้ระบุพระนามไว้

๒. **ราชกิจจานุเบกษา** การพระราชพิธีสมโภชภาคภิเษกยังดีพิมพ์เผยแพร่ในลักษณะของ “ข่าวในพระราชสำนัก” ลงในหนังสือ**ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๓ แผ่นที่ ๒ ลงวันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมจอ สัปตศก จุลศักราช ๑๒๔๗ ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๒๘ ในคอลัมน์รายงานข่าวราชการเรื่อง “การทำบุญพระบรมอัฐิฉลองพระองค์ของพระองค์” กินพื้นที่รวมกันราว ๑ หน้ากระดาษ กล่าวถึงเหตุการณ์ในราชสำนักเมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ ปีระกา จุลศักราช ๑๒๔๗ ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๒๘ ใจความว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประดิษฐานในพระที่นั่งอนันตสมาคม หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ พระบรมมหาราชวัง (เรือลงในรัชกาลที่ ๕) พร้อมด้วยพระบรมอัฐิและพระไชยพระชนมพรรษา ทรงทอดผ้าไตรสดับปกรณ์ (บังสุกุล) พระบรมอัฐิแก่พระสงฆ์จำนวน ๖๕ รูป ซึ่งมาเจริญพระพุทธรูปมนต์ จากนั้นพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการถวายเครื่องราชสักการะ วันต่อมาตรงกับวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ เวลาเช้าได้ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธรูปฉลองพระองค์ พระสงฆ์ทั้ง ๖๕ รูปเหมือนเมื่อวันก่อนสวดถวายพระพรรับพระราชทานจันและไทยธรรม แล้วพระสงฆ์อีก ๕๐๐ รูป สดับปกรณ์พระบรมอัฐิ ตกบ้ายเจ้าพนักงานจึงเวียนเทียนสมโภชพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เป็นอันเสร็จการ^{๓๐} แต่คงเพราะพื้นที่รายงานข่าวมีจำกัดราชกิจจานุเบกษาก็ไม่ได้ลงรายละเอียดเกี่ยวกับพระพุทธรูปไว้

๓. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๒๐** ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ตั้งแต่ต้นรัชกาล หรือในระยะหลังทรงแบ่งให้ผู้อื่น (ไม่ทราบว่าเป็นท่านใด) เขียนถวายในพระปรมาภิไธยในภาคที่ ๒๐ ของจดหมายเหตุชุดนี้เป็นเหตุการณ์ของจุลศักราช ๑๒๔๗ หรือตรงกับพุทธศักราช ๒๔๒๘ กล่าวถึงการพระราชพิธีเดียวกับที่ปรากฏในราชกิจจานุเบกษาข้างต้น แต่ให้รายละเอียดมากกว่า แบ่งการพระราชพิธีออกเป็น

พระพุทธรูปยืนปางสมาธิ
พระพุทธรูปยืนปางสมาธิ
พระพุทธรูปยืนปางสมาธิ

๒ วัน วันแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระพุทธรูปทรงเครื่อง ฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นประดิษฐานบนม้าห่มพร้อมเครื่องสักการะ เชิญพระพุทธรูปประจำพระชนมวารและพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประดิษฐานบนพระที่นั่งมหาเศวตฉัตร ในพระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์เดิม) พร้อมเครื่องราชสักการะ รวมทั้งเชิญพระบรมอัฐิและพระบรมทนต์ (ฟัน) ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นประดิษฐานบนบุษบกทองคำแวดล้อมด้วยเครื่องสูงและเครื่องราชูปโภค ในการนี้ได้ทรงนิมนต์พระสงฆ์สดับปกรณ์พระบรมอัฐิและพระบรมทนต์ ๑๘ รูป เท่ากับจำนวนปีที่ทรงครองราชสมบัติ ถวายพัทธองและบริวารอย่างเอก และอีก ๔๗ รูป เท่ากับพระชนมพรรษาที่ยังไม่ได้ครองราชสมบัติ ถวายพัทธองและบริวารอย่างรองลงมา รวมเป็น ๖๕ รูป เท่ากับพระชนมพรรษา ทั้งนี้ พระสงฆ์ทั้ง ๑๗ รูปที่ได้ถวายบริวารอย่างเอกจะได้ถวายพระธรรมเทศนาเครื่องกัณฑ์เทศน์ กระเจาดใหญ่ด้วย ยกเว้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์มิได้ถวายเนื่องจากทรงพระชรา แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นสวดสัตตปริตร ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ถวายดอกไม้ธูปเทียน แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติเสมอด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๓๖} วันที่ ๒ และเป็นวันสุดท้ายของการพระราชพิธี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายในพระเศียรของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสงฆ์ทั้ง ๖๕ รูป สวดชัยมงคลคาถา เจ้าพนักงานประโคมแตงลั้งชั่งดุริยางค์ จากนั้นจึงทรงตั้งแผ่นสุพรรณบัฏจารึกพระนามพระพุท

◀ “พระพุทธรูปนิทาน” ประดิษฐานในพระวิหารแก่งวัดบวรนิเวศวิหาร รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สำหรับเป็นเจ้าอาวาสของพระอารามแห่งนี้แต่มาสำเร็จลงในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔

ธูปว่า “พระมหาสิริจุมภตปติมากร”^{๓๗} และทรงตั้งสุพรรณบัฏอีกแผ่นจารึกประวัติการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ว่า

“ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนากาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๘ พรรษา ปรัตยุบันกาลกกุศลสังวัจฉรมคุณมาต กาลปักษ์เอภาทศดิถีกุ่มวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฏ บุรุษรัตนราชรวิวงศ์ วรุตพงศ์บริพัตร วรชัตติยราชนิโครดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงพระราชประสงค์แห่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งไว้ให้สถาปนาพระพุทธรูปฉลองพระองค์ขึ้นไว้ในเวลาที่เสด็จสวรรคตล่วงแล้วนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระพุทธรูปห้ามสมุทรทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราชชาธิราชพระองค์นี้ขึ้นไว้ในพระพุทธรูปศาสนา ครั้นเมื่อการพระพุทธรูปสำเร็จแล้วได้มีมหกรรมการฉลองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบรมชนกนาถ ในเมื่อการซึ่งได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติมาเสมอด้วยรัชกาลที่ ๔ นั้น และการพระราชกุศลทั้งปวงนี้ ทรงพระราชอุทิศถวายฉลองพระเดชพระคุณแต่สมเด็จพระบรมชนกมหาราชชาธิราช แม้จะเสด็จอยู่ในทิพสถานใดๆ ก็ดี ของใต้ทรงอนุโมทนาในส่วนพระราชกุศลแล้วจงสำเร็จเป็นสุข สมบัติตั้งพระราชประสงค์ทุกประการ เทอญ”^{๓๘}

พระพุทธรูปปฏิมากรแห่งพระจอมเกล้า

น่าเสียดายอยู่เล็กน้อยตรงที่จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันฯ ภาคที่ ๒๐ ซึ่งกรมศิลปากรได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมเอิบในรัชกาลที่ ๕ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๗ นั้นตรงกับช่วงระยะเวลาที่ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม หรือ “ท่านผู้นำ” ในขณะนั้นออกธรรณินยอมให้ใช้อักษรวิธินิแบบใหม่ให้ตัดอักษรบางตัวที่เสียงซ้ำกันออกไป ได้แก่ ข ฃ ฉ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ศ ษ และ พ พระนามของพระพุทธรูปองค์ที่ตีพิมพ์ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันจึงสะกดเป็น “พระมหาสิริจุมภตปติมากร”

ซึ่งเป็นพระนามได้รับการแก้ไขให้สอดคล้องกับอักษรวิธีในสมัยนั้น อย่างไรก็ดี ผู้เขียนสันนิษฐานว่าพระนามของพระพุทธรูปน่าจะสะกดแบบนี้ คือ คำว่า “สิริ” คงแก้ไขมาจาก “ศิริ” ตามสมัยนิยมในรัชกาลที่ ๕ ส่วนคำว่า “จุมภฏ” น่าจะเขียนว่า “จุมภฏ” อนุมานจากพระนามของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต และ “ปติมากร” น่าจะเขียนเป็น “ปฏิมากร” พระนามของพระพุทธรูปองค์นี้จึงควรสะกดว่า “พระมหาสิริจุมภฏปฏิมากร”

พระนาม “พระมหาสิริจุมภฏปฏิมากร” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายแด่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถมีความหมายว่า “พระพุทธรูปปฏิมากรแห่งพระจอมเกล้า” เพราะคำว่า “สิริ” หมายถึง ศีรษะ ส่วน “จุมภฏ” เขียนอย่างพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานปัจจุบันว่า “จุมภฏ” ให้ความหมายว่า เสวียน รัตเกล้า เทริด หรือของที่เป็นวง อีกนัยหนึ่งก็รวมไปถึงศิราภรณ์อันเป็นเครื่องสวมศีรษะ ครั้นนำมาสนธิกับคำว่า “มหา” เป็น “มหาจุมภฏ” ก็มุ่งให้พ้องกับพระปรมาภิไธยว่า “พระจอมเกล้า” อันแผลงมาจากพระนามเดิมว่า “มงกุฏ” ที่น่าสนใจก็คือ พระนามนี้ยังพ้องกับพระนามของพระเจดีย์ทรงเครื่องด้านหน้าพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม (วัดพลับ) กรุงเทพมหานคร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างคู่กัน ๒ องค์ เป็นเจดีย์ทรงลังกาคตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลของพระองค์แต่มีสังวาลและทับทรวงปูนปั้นประดับที่องค์ระฆังเป็นเจดีย์ทรงเครื่องและลวดลายใบเทศปูนปั้นประดับที่บัลลังก์และปล้องไฉนอย่างวิจิตร องค์ด้านทิศเหนือถวายพระนามว่า “พระศิราสนเจดีย์” ทรงพระราชอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์ด้านทิศใต้ถวายพระนามว่า “พระสิริจุมภฏเจดีย์”^{๓๔} ทรงพระราชอุทิศเป็นการพระราชกุศลส่วนพระองค์เอง ด้วยทรงเคยศึกษาเล่าเรียนในสำนักของสมเด็จพระสังฆราช (สุกโกเถื่อน) ขณะยังเป็นพระญาณสังวรเถระมาแล้วทั้ง ๒ พระองค์ ดังนั้น พระนาม “พระมหาสิริจุมภฏปฏิมากร” ที่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถจึงนำมาจากพระนามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นให้พ้องกับความหมายของพระปรมาภิไธย คือ “พระจอมเกล้า” อันแผลงมาจากพระนามเดิมว่า “มงกุฏ” นั่นเอง

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่รอการค้นพบ

หลังจากการพระราชพิธีสมโภชภาคภิเษกสมโภชดังปรากฏรายละเอียดในเอกสารทั้ง ๓ ฉบับ คือ *ประกาศสมโภชภาคภิเษกในรัชกาลที่ ๔* หนังสือ*ราชกิจจานุเบกษา* และ*จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๒๐* ดูเหมือนว่าเรื่องราวของพระมหาสิริจุมภฏปฏิมากรก็เลือนหายไปจากเอกสารและความทรงจำของผู้คนเลยทีเดียว สถานที่ประดิษฐานสุดท้ายที่กล่าวถึงไว้ในเอกสาร คือ พระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์เดิม) ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ พระบรมมหาราชวัง แต่เอกสารก็ไม่ได้กล่าวว่าได้เชิญพระพุทธรูปองค์นี้ไปประดิษฐานในที่อื่นแต่ประการใด แม้แต่ภาพถ่ายพระพุทธรูปองค์นี้ก็ดูเหมือนว่าจะไม่ปรากฏเช่นกัน

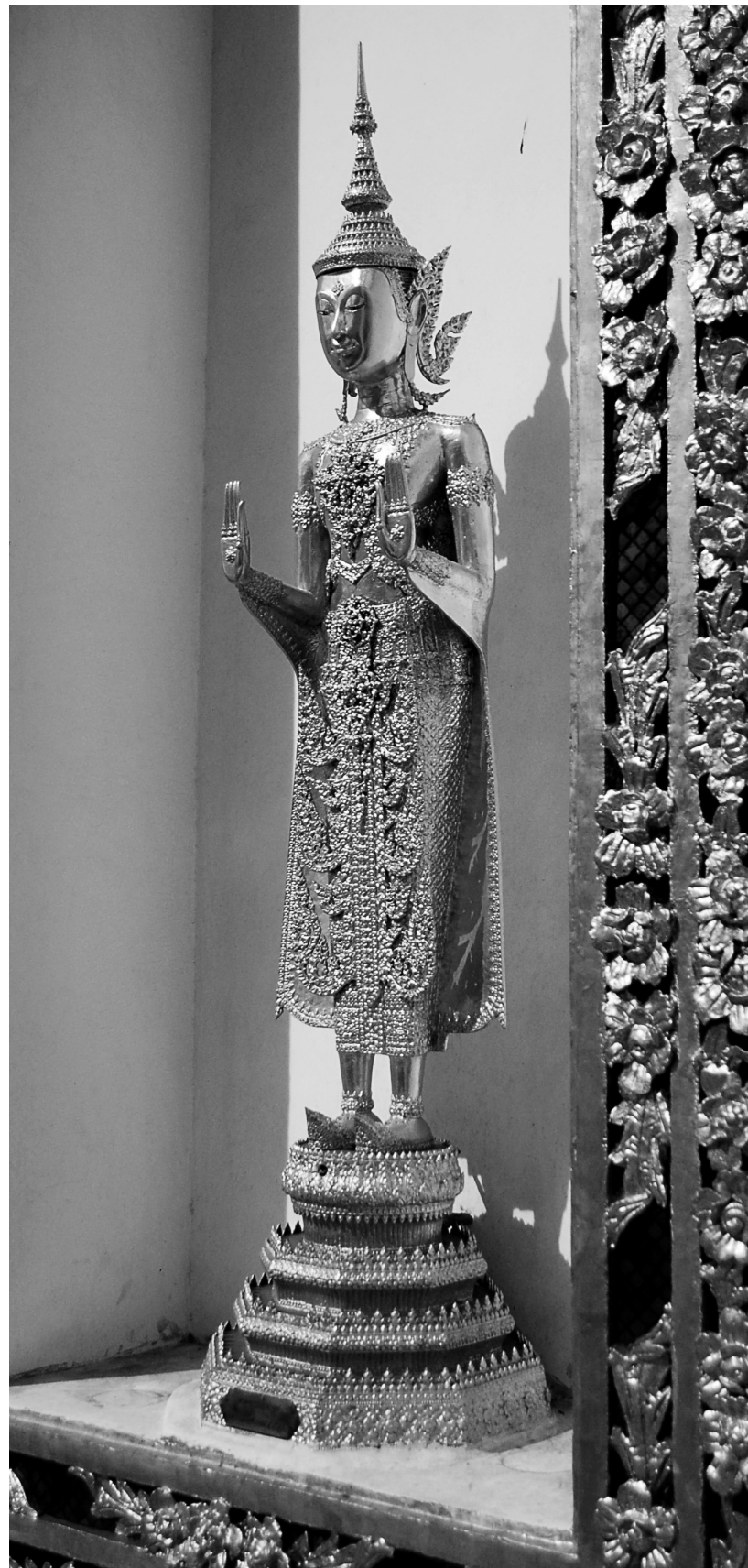
จากการสำรวจพระบรมมหาราชวังพบว่าในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่มีความสูงเท่ากับบุคคลธรรมดาบนฐานชุกชีของพระพุทธรูปมณฑลรัตนปฏิมากรทั้ง ๑๐ องค์ มีพระพุทธรูปเพียงองค์เดียวเท่านั้นที่มีจารึกระบุพระนามคือ พระพุทธรูปบรรพตพรหม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างถวายสมเด็จพระศรีสุริเยดงที่ได้อภิเษกมาแล้วข้างต้น ประกอบกับพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ภายในพระอุโบสถเหล่านั้นก็ล้วนเป็นของสมเด็จพระบรมราชาวงศ์ ไผ่ของพระมหาภักดิ์ริย์ พระมหาสิริจุมภฏปฏิมากรจึงไม่ได้ประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามอย่างแน่นอน ส่วนหอพระสุราลัยพิมานก็เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของ

พระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ รัชกาลแรกอยู่แล้ว จึงไม่ใช่สถานที่ประดิษฐานพระมหาสิริจุมภฏปฏิมากรอีกเช่นกัน เมื่อผู้เขียนลองสอบถามผู้หลักผู้ใหญ่หลายท่านที่เคยเข้าออกออกในพระที่นั่งหรือสถานที่ต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง ก็ล้วนให้ข้อมูลตรงกันว่าไม่เคยพบพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ขนาดเท่ากับบุคคลธรรมดาในสถานที่อื่นใด ในพระบรมมหาราชวังนอกจากในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามและหอพระสุราลัยพิมานเลย บางท่านให้ความเห็นว่าพระพุทธรูปองค์นี้อาจเคยประดิษฐานในพระพุทธรูปปางปราสาทหรือปราสาทพระเทพบิดรในปัจจุบัน แต่เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๖ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดเพลิงไหม้เนื่องจากไฟฟ้าลัดวงจรแต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์แต่อย่างใด มีเพียงพระเจดีย์กะไหล่ทองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งประดิษฐานไว้ภายในอุกเพลิงเผาผลาญไปเท่านั้น

แม้ว่าเราจะยังไม่พบพระมหาสิริจุมภฏปฏิมากรในขณะนี้ แต่ผู้เขียนใคร่ขอสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์องค์นี้คงมีพุทธลักษณะและเครื่องทรงใกล้เคียงกับพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างถวาย หรือไม่พระพุทธรูปที่อาจจำลองมาจากพระมหาสิริจุมภฏปฏิมากรก็เป็นได้ เหมือนเช่นที่พระพุทธรูปนิมิตร (จำลอง) หน้าพระอุโบสถวัดอรุณราชวรารามก็จำลองจากพระพุทธรูปนิมิตรที่ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากช่างหลวงที่สร้างพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้น่าจะเป็นช่างกลุ่มเดียวกัน ความใกล้ชิดของฝีมือหรือรูปแบบคงไม่ต่างกันมากนัก

อนึ่ง นอกจากพระมหาสิริจุมภฏปฏิมากรแล้ว ยังมีพระพุทธรูปทรงเครื่องอีกหลายองค์ในพระบรมมหาราชวังที่มีหลักฐานกล่าวถึงชัดเจนแต่ยังรอการค้นพบ ได้แก่ พระพุทธเจษฎา พระพุทธราชาภิเษก พระพุทธชินราช และ

► พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานในซุ้มตรงท้ายจรณะของพระวิหารหลวงวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร

พระพุทธรชินศรี พระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์นี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้น และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงกล่าวถึงในลายพระหัตถ์ที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๑ ว่าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทร สูงถึง ๑๒๐ เซนติเมตร และในเวลานั้นยังประดิษฐานในหอพระน้อยหน้าหอพระสุราลัยพิมาน หมู่พระมหामณเฑียรพระบรมมหาราชวัง^{๑๕} เป็นอาทิ

▼ “พระสิริสาสนเจดีย์” (องค์ขวา) และ “พระสิริจุมภฏเจดีย์” (องค์ซ้าย) พระเจดีย์ทรงลังกาทรงเครื่องรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นด้านหน้าพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม กรุงเทพมหานคร พระสิริสาสนเจดีย์ทรงพระราชอุทิศถวายรัชกาลที่ ๓ ส่วนพระสิริจุมภฏเจดีย์ทรงพระราชอุทิศเป็นการพระราชกุศลส่วนพระองค์ ด้วยเคยทรงศึกษาเล่าเรียนในสำนักของสมเด็จพระสังฆราช (สุก โกเถื่อน) ที่พระอารามแห่งนี้ทั้ง ๒ พระองค์

สรุปและส่งท้าย

พระราชดำริในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือพระมหาสิริจุมภฏปฏิมากร เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าแม้จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ออกจะดู “ทันสมัย” ในยุคที่สยามกำลังเปลี่ยนผ่านจากความเป็น “สยามอย่างเก่า” เข้าสู่ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของความเป็น “สยามอย่างใหม่” การสร้างพระบรมรูปของพระองค์ขณะยังมีพระชนม์อยู่นับเป็นการสร้างอัตลักษณ์อย่างใหม่ตามแบบตะวันตกเพื่อแสดงพระองค์ให้ชาวต่างชาติเห็นว่าทรงเป็น “คนทันสมัย” ในช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่านที่สยามกำลังก้าวสู่ความเป็น “ยุคสมัยอย่างใหม่” (อย่างน้อยก็ทันสมัยในยุคของพระองค์) และเป็นการลบล้างความเชื่อเก่าแก่ของชาวสยามที่ห้ามไม่ให้มีการจำลองรูปเหมือนบุคคลที่ออกจะดูมงาย

ถ้าหลังหมดสมัยไปแล้ว^{๓๖} หากแต่พระมหากษัตริย์ในยุคเปลี่ยนผ่านเช่นพระองค์ก็ยังคงสืบทอดธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของอดีตพระมหากษัตริย์และของพระองค์เองไว้อย่างไม่สั่นคลอน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสานต่อพระราชดำริในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถให้บริบูรณ์ แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงสร้างพระบรมรูปเหมือนจริงของสมเด็จพระบรมชนกนาถและทรงสร้างพระบรมรูปเหมือนจริงของพระองค์เองหล่อกจากโลหะไว้ขณะยังมีพระชนม์ด้วย เพราะพระบรมรูปที่มีลักษณะเป็นมนุษย์ธรรมดาย่อมสื่อสารกับฝรั่งมังค่าหรือแม้แต่ชาวสยามรุ่นใหม่ให้เข้าใจได้ดีกว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ซึ่งกลายเป็นเรื่องที่ต้องมานั่งอธิบายขยายความกันยืดยาวพอควรว่าเป็นรูปแทนองค์พระมหากษัตริย์ การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์จึงนับว่ายุติลงอย่างเป็นทางการในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมถึงรูปสมมติของบุคคลก็เริ่มเสื่อมความนิยมลงไป เปิดทางให้กับการสร้างพระบรมรูปและรูปเหมือนจริงตามแบบอย่างของโลกตะวันตกสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้

ผู้เขียนยังมีความหวังว่าพระมหาศิวภูมิภากรยังไม่ได้สูญหายไปแต่คงประดิษฐาน ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งในพระบรมมหาราชวังซ่อนเร้นจากสายตาของบุคคลทั่วไปรอการค้นพบในอนาคต ทั้งนี้ จากหลักฐานที่ประมวลมาข้างต้น เราสามารถสรุปพุทธลักษณะและรายละเอียดต่างๆ ที่เป็นเครื่องระบุว่าพระพุทธรูปองค์ใดจะเป็นพระมหาศิวภูมิภากร พระพุทธรูปองค์ใดจะเป็นพระจอมเกล้าได้ดังนี้ คือ

เป็นพระพุทธรูปยืน มีความสูงราว ๑๖๗ เซนติเมตร

เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร

เป็นพระพุทธรูปทรงครองจีวรห่มเฉียง มีสังฆาฏิพาดพระอังสะ

เป็นพระพุทธรูปห่มทองคำทรงเครื่องต้นทองคำลงยา

ฝังอัญมณี

เป็นพระพุทธรูปที่มีพระอัมรังค์มรกตและพระอัมรังค์โอปอลขนาดใหญ่สวมที่นิ้วพระหัตถ์

เป็นพระพุทธรูปที่มีฉัตรทองคำ ๑ ชั้นกางกั้นถวาย

เป็นพระพุทธรูปที่ประดิษฐานบนฐานหุ้มทองคำ

เป็นพระพุทธรูปที่มีจารึกประวัติการสร้างที่ฐานพระพุทธรูป

เป็นพระพุทธรูปซึ่งมีพระนามจารึกที่ฐานว่า “พระมหาศิวภูมิภากร”

เชิงอรรถ

^๑ รูปเหมือนในที่นี้ผู้เขียนให้หมายความครอบคลุมถึงสื่อทัศนศิลป์ต่างๆ ที่สามารถแสดงหรือสื่อความสมจริงของบุคคลได้ เช่น ภาพวาดทั้งที่เป็นภาพเขียนหรือภาพพิมพ์ ภาพถ่าย รวมทั้งรูปเหมือนที่เป็นงานประติมากรรม เป็นต้น

^๒ อภินันท์ โปษยานนท์. *จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก*. ๒ เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๗), ๑ : ๗. (สำนักพระราชวังจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยที่สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕).

^๓ Helen Ibbitson Jessup. “Rājendradevī in the Form of Gauri,” in *Sculpture of Angkor and Ancient Cambodia : Millennium of Glory*. Editors by Helen Ibbitson Jessup and Thierry Zéphir. (Washington : National Gallery of Art, 1997), catalogue 36; p. 203.

^๔ พระชนกและพระชนนีของพระองค์คือ พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ และพระนางอินทรเทวี ส่วนพระอัยกาและพระอัยกี คือ พระเจ้ามเหศวรมันและพระนางราเชนทรเทวี ดู *Ibid.*, p. 202.

^๕ อภินันท์ โปษยานนท์. *จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก*. ๑ : ๗.

^๖ *เรื่องเดียวกัน*, หน้าเดียวกัน.

^๗ “การเชิญพระบรมรูปและพระป้ายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม ๒๓, วันที่ ๑๗ มีนาคม จุลศักราช ๑๒๔๗, น. ๑๒๙๐-๑๒๙๑.

^๘ พิษญา สุ่มจินดา. “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง : ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์,” ใน *ประวัติศาสตร์ศิลปะที่ต้องจารึก*. บรรณาธิการโดย วารุณี โอสสารมย์. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๐), น. ๔๑. (รวมบทความทางวิชาการเนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ รอง

ศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์).

^๙ พระรัตนปัญญาเถระ. *ชินกาลมาลีปกรณ์*. แปลโดย แสง มณีพูน. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ (หมวดศาสนาจักร), พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๐), น. ๓๒๒-๓๓๓. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมคุณาภรณ์ (ด. เจียม จิรปัญญา) อดีตเจ้าอาวาสวัดโสมนัสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร เมรุวัดโสมนัสราชวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๑๕ พฤษภาคม ค.ศ. ๒๕๔๐).

^{๑๐} พิษญา สุ่มจินดา. “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ในพระบรมมหาราชวัง : ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์,” น. ๑๕๒.

^{๑๑} ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าภาณุมาศศรี ในรัชกาลที่ ๕ ก็เป็น พระพุทธรูปขนาดเล็ก ทั้งนี้ ยังมีนักวิชาการจำแนกพระพุทธรูปทรง เครื่องในพระบรมมหาราชวังออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ พระพุทธรูป ฉลองพระองค์ พระพุทธรูปสำหรับแผ่นดิน และพระพุทธรูปพิเศษ ความเข้าใจดังกล่าวมีที่มาจากเอกสารฉบับหนึ่งที่ชื่อว่า “*ว่าด้วย พระพุทธรูปปฏิมากรฉลองพระองค์*” ซึ่งผู้เขียนเคยวิเคราะห์แล้วว่า ความคลาดเคลื่อนสูงทั้งในเรื่องประวัติการสร้างและการระบุนาม ของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง รวมทั้งเหตุการณ์ที่ไม่สอดคล้องกับหลักฐานร่วมสมัย จึงเป็น เอกสารที่จะขาดน้ำหนักของที่น่าเชื่อถือ ผลพวงของการใช้ เอกสารฉบับนี้อ้างอิงอย่างขาดการวิพากษ์จึงเปรียบเสมือนการได้ ผลไม้จากต้นไม้ที่เป็นพิษ (Fruit of the Poisonous Tree) ผลของ มันก็ย่อมเป็นพิษนั่นเอง โปรดดูการวิพากษ์หลักฐานอย่างละเอียด ของผู้เขียนใน *เรื่องเดียวกัน*, น. ๕๔-๕๗, ๑๔๔-๑๕๐.

^{๑๒} *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา*, ๒ เล่ม. พิมพ์ ครั้งที่ ๙. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), ๑ : ๑๙๔.

^{๑๓} *เรื่องเดียวกัน*, ๒ : ๒๔.

^{๑๔} *คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอ หลวง*, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์และจัดพิมพ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๔), น. ๕๙.

^{๑๕} อภินันท์ โปษยานนท์. *จิตรกรรมและประติมากรรมแบบ ตะวันตกในราชสำนัก*. ๑ : ๗.

^{๑๖} พระพุทธรูปองค์นี้มักเข้าใจกันว่า คือ พระพุทธรูปทรง เครื่องฉลองพระองค์รัชกาลที่ ๑ ซึ่งรัชกาลที่ ๒ สร้างถวาย แต่ จากการวิเคราะห์ของผู้เขียนพบว่าน่าจะตรงกับพระพุทธรูปทรง เครื่องรัชกาลที่ ๑ ทรงปฏิสังขรณ์ถวายสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ส่วนพระพุทธรูปในหอพระสุรลัยพิมานที่เข้าใจกันว่า คือ พระพุทธรูป ทรงจักรพรรดิ นั้น แท้จริงแล้วมีพระนามว่าพระพุทธรูปเพชรรัตน และ เป็นพระพุทธรูปที่รัชกาลที่ ๑ สร้างขึ้นใหม่ให้เป็นพระพุทธรูปทรง เครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองคู่กับพระพุทธรูปเนาวรัตน์ เพื่อ

ป้องกันความสับสนโปรดพิจารณารายละเอียดใน พิษญา สุ่มจินดา. “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง : ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์,” น. ๑๕๒-๑๕๔. อ้างจาก ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ, หมู่อ่านาน, เลขที่ ๓๖, มัดที่ ๔, ตู้ ๑๒๑, *เรื่อง ดำเนินพระพุทธรูปสมัยรัตนหรือ พระแก้วผลึก (เล่ม ๒)*.

^{๑๗} เดิมเชื่อกันว่าพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์ซึ่งประดิษฐานในหอ พระสุรลัยพิมานนี้มีนามว่า พระพุทธรูปจักรพรรดิ และพระพุทธรูป จักร รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างสำหรับพระองค์เองและสมเด็จพระปฐม บรมมหาชนตามลำดับ แต่จากการวิเคราะห์ของผู้เขียนพบว่า แท้ที่ จริงแล้วพระพุทธรูปที่เชื่อกันว่า คือ พระพุทธรูปจักรพรรดิ จริงๆ แล้ว มีพระนามว่า พระพุทธรูปเพชรรัตน ส่วนพระพุทธรูปจักรพรรดิ แท้จริงก็มี พระนามว่า พระพุทธรูปเนาวรัตน์ รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างเป็นพระพุทธรูป ทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองคู่กันทั้ง ๒ องค์ ส่วน พระพุทธรูปจักรพรรดิเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก เชื่อว่าปัจจุบันประดิษฐานในพระ อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมิใช่ในหอพระสุรลัยพิมาน ดู รายละเอียดเพิ่มเติมใน พิษญา สุ่มจินดา. “พระพุทธรูปทรงเครื่อง ฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง : ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์,” น. ๑๕๒-๑๕๕.

^{๑๘} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๕๕-๑๖๑. เคยเชื่อกันว่ารัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ถวายรัชกาลที่ ๒ เป็นพระพุทธรูปทรง เครื่องฉลองพระองค์ แต่ใน *เรื่องพระพุทธรูปสมัยรัตน* ซึ่งรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้เรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ กล่าวไว้ว่ารัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างและให้รายละเอียดของการสร้างรวมทั้งพระราชพิธีสมโภช พระพุทธรูปองค์นี้ไว้อย่างครบถ้วน ดู *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๕๒-๑๕๕. อ้างจาก ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ, *เรื่อง ดำเนินพระ พุทธรูปสมัยรัตนหรือพระแก้วผลึก (เล่ม ๒)*.

^{๑๙} พิษญา สุ่มจินดา. “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ ในพระบรมมหาราชวัง : ความรู้ที่ต้องเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ ต้องวิเคราะห์,” น. ๑๖๑-๑๖๒. อ้างจาก กรมศิลปากร. *ประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๐๔*. (ธนบุรี : กรมศิลปากร, ๒๕๑๑), น. ๒๐. (พิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิริน ทราวาส วันที่ ๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๑).

^{๒๐} ดูรายละเอียดทั้งหมดใน พิษญา สุ่มจินดา. “พระพุทธรูป ทรงเครื่องฉลองพระองค์ในพระบรมมหาราชวัง : ความรู้ที่ต้อง เปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งที่ต้องวิเคราะห์,” น. ๑๕๔-๑๖๒.

^{๒๑} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๖๖-๑๖๗. แม้รัชกาลที่ ๖ องค์ที่ทรงเข้า พระราชกฤษฎีกาเช่นนี้เมื่อทรงพระราชนิพนธ์ถึงเรื่องพระชฎาห้ายอด หรือพระชฎาหากฐินว่า “พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์ต้องทรงทำ ของพระองค์เองขึ้นใหม่, ซึ่งใช้ทรงตลอดพระชนมายุและเมื่อเสด็จ สวรรคตก็ทรงพระบรมศพในพระโกศฐูปไป จนถึงกำหนดจะถวาย

พระเพลิงจึงเปลื้องออกไปยุบเอาทองหล่อพระฉลองพระองค์.”
ดู ราม. วชิราวุธ (นามแฝง). *ประวัติต้นรัชกาลที่ ๖*. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
(กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๐), น. ๙๒-๙๓.

^{๒๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ ม.ร.ว. สุนนชาติ
สวัสดิกุล. *บันทึกกับสิ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพประทาน
หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิกุล*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ : สมาคม
ประวัติศาสตร์, ๒๕๕๐), น. ๗.

^{๒๓} อภินันท์ โปษยานนท์. *จิตรกรรมและประติมากรรมแบบ
ตะวันตกในราชสำนัก*. ๑ : ๑๙-๒๐.

^{๒๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ ม.ร.ว. สุนน
ชาติ สวัสดิกุล. *บันทึกกับสิ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ประทานหม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิกุล*. น. ๗.

^{๒๕} *ประกาศการพระราชพิธี เล่ม ๒*. บรรณาธิการโดย
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์. (กรุงเทพฯ : กรม
ศิลปากร, ๒๕๕๐), น. ๒๒๒-๒๒๓.; พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว. *จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๒๐*. (พระนคร :
กรมศิลปากร, ๒๔๘๓), น. ๑๘๔-๑๘๖. (พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ เจ้าจอมเอิบ พ.ท.ว. ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ.
๒๔๘๓) นะ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส).

^{๒๖} ถึงแม้รูปแบบทางศิลปะจะสอดคล้องกับพระพุทธรูปทรง
เครื่องที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓-๔ แต่ผู้เขียนก็สันนิษฐานว่าคงมิได้
สร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีมา
ตั้งแต่แรกสร้าง พิจารณาได้จากฐานพระพุทธรูปซึ่งไม่มีชั้นครุฑแบก
และเทพนมเหมือนพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระ
มหากษัตริย์หรือเจ้านายชั้นสูง รวมทั้งไม่มีฉัตรโหลห่กางกันถวาย
ตามแบบอย่างของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์
ของราชสำนัก แต่น่าจะเป็นการสมมติเอาพระพุทธรูปทรงเครื่อง
ภายในพระอารามมาเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์มาก
กว่า เพราะสังเกตได้ว่าภายในพระระเบียงคดของวัดเองก็มีพระพุท
ธรูปทรงเครื่องลักษณะดังกล่าวหลายองค์ด้วยกัน

^{๒๗} การดังกล่าวค้างอยู่จนถึงรัชกาลที่ ๔ มาสำเร็จลงใน
รัชกาลที่ ๕ พร้อมกับพระราชพิธีสมโภชภาคภิเษกทรงครองสิริราช
สมบัติเสมอด้วยรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๒๖ ดู *ประกาศการพระราช
พิธี เล่ม ๒*, น. ๒๐๙-๒๑๒.

^{๒๘} *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนิกาย เล่ม ๕*. (กรุงเทพฯ :
อมรินทร์, ๒๕๓๙), น. ๓๐๓. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
ฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหา
มงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๙). ปัจจุบัน
เป็นที่ตั้งของพุ่มดอกไม้สีขาวบนพานแว่นฟ้า (พานทอง ๒ ชั้น)
อย่างไรก็ดี ผู้เขียนยังสงสัยอยู่ว่าหากรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างพระพุท
ธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เองและรัชกาลที่ ๓ จริง

แล้วจะประดิษฐานกันอย่างไร เพราะดูเหมือนว่านุชบจะทรง
พระพุทธรูปได้เพียงองค์เดียว

^{๒๙} คิดเป็นน้ำหนักทอง ๒,๑๑๒.๓๗๕ บาท หรือเทียบได้
กับน้ำหนักทองในปัจจุบันประมาณ ๓๒.๑๑ กิโลกรัม ทั้งนี้ มาตรฐาน
ซึ่งน้ำหนักทอง มีอัตราเทียบ คือ ๘ ถ้ำ = ๑ เฟื้อง, ๒ เฟื้อง = ๑
สลึง, ๔ สลึง = ๑ บาท, ๔ บาท = ๑ ตำลึง, ๒๐ ตำลึง = ๑ ชั่ง ดู
จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓. ๕ เล่ม. บรรณาธิการโดย กองแก้ว วีระ
ประจักษ์. (กรุงเทพฯ : สหประชาพาณิชย์, ๒๕๓๐), ๕ : ๑๐-๑๑.
(รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จัด
พิมพ์พลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในมหามงคลสมัย
เฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๓๐). สำหรับรายละเอียด
เพิ่มเติมของทองคำที่ใช้สร้างมีดังนี้ องค์พระหุ้มทองคำเนื้อ ๗ หน้า
๑๑ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๑ บาท ๖ ถ้ำ ฉัตรทองคำ ๗ ชั้นหนัก ๓ ชั่ง
๑๘ ตำลึง ๑ เฟื้อง ๒ สลึง ทองกะไหล่คั่นฉัตรกับเทพนมแทนฐาน
พระหนัก ๑๐ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๒ สลึง ๘ ถ้ำ ดู
ประกาศการพระราชพิธี เล่ม ๒, น. ๒๒๔.; *น้ำหนักทองดังกล่าว
มากกว่าการสร้างพระพุทธรูปรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓ ใช้ทองหนัก ๑๗
ชั่ง ๑ ตำลึง ๒ สลึง ๗ ถ้ำ เป็นเงิน ๓๐๗ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๑ บาท
๒ สลึง คิดเป็นทองคำหนัก ๑,๓๖๔.๖๐ บาท หรือประมาณ ๒๐.๗๔
กิโลกรัม*

^{๓๐} “การทำบุญพระบรมอัฐิฉลองพระฉลองพระองค์,” ใน
ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๓ แผ่นที่ ๒ วันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ
จุลศักราช ๑๒๔๓, น. ๑๒-๑๔.

^{๓๑} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *จดหมายเหตุ
พระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๒๐*. น. ๑๙๘-๒๐๑.

^{๓๒} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๒๐๑.

^{๓๓} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๒๐๑-๒๐๒.

^{๓๔} พระนามของพระเจดีย์ทรงเครื่องทั้ง ๒ องค์นี้ก็สะกด
ไม่เป็นที่ยุติเลยสักแห่งเดียว จารึกแผ่นหินอ่อนที่ติดไว้บนฐาน
ของพระเจดีย์ทั้ง ๒ องค์ เขียนว่า “พระสิริสาสนเจดีย์” และ “พระ
สิริจุมภฏเจดีย์” พร้อมอักษรขอม ภาษาไทยกำกับ ในขณะที่เรื่อง
*ตำนานสถานที่และวัตถุต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงสร้าง* เขียนว่า “พระสิริสาสนเจดีย์” และ “พระสิริจุมภฏ
เจดีย์” ส่วนหนังสือทำเนียบนาม ภาค ๑ เขียนว่า “พระศิลาสน
เจดีย์” และ “พระศิลาจุมภฏเจดีย์” ดู *ประชุมพงศาวดารฉบับ
กาญจนนิกาย เล่ม ๕*, น. ๓๐๔.

^{๓๕} สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *สาส์นสมเด็จ เล่มที่ ๑๔*.
พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๗),
น. ๑๖๓-๑๖๔.

^{๓๖} *เรื่องเดียวกัน*, ๑ : ๒๑.